

ДЕЛНИЦИ И ПРАЗНИЦИ В БЪЛГАРСКОТО III-КЛАСНО УЧИЛИЩЕ „ЙОСИФ I“ В ЦАРИГРАД ПРЕЗ 30-ТЕ ГОДИНИ НА МИНАЛИЯ ВЕК

Хюсеин Мевсим

WEEKDAYS AND HOLIDAYS IN THE BULGARIAN 3RD-GRADE SCHOOL „JOSEPH I“ IN TSARIGRAD IN THE 1930S

Huysein Mevsim

Abstract: *The report presents the everyday life of the Bulgarian School “Joseph I” in Istanbul in the 1930s. The emphasis is placed on the student’s and teacher’s composition, the objectives and the state of the school, the curriculum and various festive events of the school.*

Key words: *Tsarigrad, school, Bulgarian*

Училището, учениците и родителите им.

Въпреки че надлежното височайше разрешение за откриване в Цариград на училище за източноправославните българчета е получено на 13 март 1893 г.¹, Българското III-класно училище „Йосиф I“ отваря вратите си през 1897 г. Първоначално за тази цел е наета сграда на бул. „Tarlabası“ № 46, а за директор е назначен роденият в града османски поданик, българинът Константин Георгиев (Самарджиев). Дълги години в него се преподава само българска азбука, четене, смятане, рисуване и ръчна работа [*Istanbul Ansiklopedisi*, 2, s. 329].

Подведомственото на Българската екзархия училище, което означава, че тя осигурява сградата, поема издръжката и снабдяването му с необходимите учебни помагала и учебници, изгражда пансиони с трапезарии, грижи се за организирането на нормален учебен процес, намирането на добре подготвени по своите специалности учители [*Мръвкарова, М.* 2017, с. 176], впоследствие е преместено в сграда на ул. „Ваşağa Çeşme“, № 5 – тясна, както повечето цариградски, в Пера (Бейоглу), в европейската (не само географски) част, между Босфора и Златния рог, в непосредствена близост до знаменития лицей Галата сарай, до гръцкото училище „Зографион“, италианския частен лицей „Галилео Галилей“ и френското училище „Сен Жорж“, на стотина метра от най-шумната и многолюдна артерия на града, питорескния бул. „Истиклял“, до почти всички дипломатически представителства на европейските държави и др. градски забележителности. За училището се минава през „Атлас пасаж“, чиито дюкяни

¹ Според друг източник султанското ираде е получено на 24 април 1894 г. [*Tuğlacı, P.* 1984, s. 186].

се държат предимно от цариградски гърци, които „*подхвърлят оскърбителни изрази*“ на минаващите през него българчета.

Българското училище се помещава в собствена сграда, принадлежала по-рано на еврейн сарафин, „*голям богаташ, но и голям скъперник*“ [Бръзицов, Х. 1971, с. 134], от екзарх Йосиф I и оформена на името на екзархийския главен счетоводител Костадин (Константин) Селджобалиев². Предназначено за четири отделения и три класа, училището представлява триетажна³ масивна каменна постройка с малък двор [Петрова, Д. 2000, с. 61]. През една „*неугледна врата се пристъпва към постан с мрамор вестибюл*“, а оттам – „*по каменна стълба се отива на втория кат, където са разположени стаите на учителския състав и на учениците*“ [Бръзицов, Х. ЦДА, ф. 543К, оп. 1, а. е. 58, л. 4].

Според бившия възпитаник на „Йосиф I“ Георги Костандов с дървената подова настилка и стълби, а особено с изгравираните си мраморни камини, сградата сякаш наподобява обществено учреждение от османско време, а и по другите си архитектурно-стилови особености то рязко се отличава от околните [Kostandov, G. 2011, s. 204]. По двата етажа над *сервизния* първи са разположени 12 класни стаи за по двадесетина ученици и учителската стая, а на последния, тавански етаж са приспособени помещения, които се наемат от учителите, а така също в тях се настаняват пенсионери.

В първите години след откриването учениците са „*деца или роднини на комити, на хора, които не само на думи, а и на дело действат из македонските планини и из тракийските полета*“ [Бръзицов, Х. 1965, с. 401]. Действително, по произход повече от 99% от учениците са деца на българи от Македония и Източна Тракия, „*дошли в Стамбул случайно, за печалба или за да бъдат жители на голям град; това са предимно градинари, млекари, абаджии, дребни занаятчии, тук-там някой търговец, а много рядко – лекар, „учен“, журналист*“, разпръснати в различни квартали на града и по двата континента. Рядко се срещат ученици от „стара“ България и доколкото ги има, това са „*деца на екзархийски чиновници, на легационни, на временно живущи в града българи*“. Всъщност тези „*зарзаватчийски и млекуарски деца*“, някои от които са дори мустакати мъже, тъй като на възраст не се гледа, често стават повод за насмешки в „*контешкия Цариград*“ [Бръзицов, Х. 1932, бр. 181].

До основаването на Република Турция училището е малцинствено по статут, а поради отричането на режима на капитулациите с договора в Лозана от 1923 г., то става чуждоподанно. Основният мотив е, че тогава почти всички

² Kostandov, G. 2011, s. 99. Според автора сградата е закупена през 1896 г., което помоему е спорно, както е неточен и отбелязаният факт, че до 1932 г. училището било само трикласно, без отделения.

³ В свои фрагментарни спомени възпитаниците на училището Верка Самарджијева и Георги Костандов посочват, че сградата е четириетажна; предполагам, че разминаването се дължи на т.нар. *сервизен* първи етаж, в който се помещават ученическата (и учителската) трапезария.

ученици, както и учителите в него, са български граждани [Петрова, Д. 2000, с. 130]. Следователно, след установяването на републиканския строй в българскоподанното училище се приемат само деца на български и други чужди граждани; по тази причина през 1933 г. в Цариград 105 деца на турскоподанни българи не могат да учат в „Йосиф I“ [ЩДА, ф. 246, оп. 2, а. е. 52, л. 30]. Нека да отбележа, че през въпросния период Екзархийското наместничество в Цариград освен главното поддържа още началните училища „Иларион Макариополски“ в квартал „Фенер“ и „Свети Климент“ в квартал „Вланга“, в които се обучават неголям брой ученици, както и училищата в Одрин и Лозенград [Галчев, И. 2008, с. 143]. Всички училища в Цариград са под пряката координация на директора на „Йосиф I“.

Новият статут на училището, което се ползва *„с всички права и облаги, предвидени от законите и съответните правителствени разпоредби“* [ЩДА, ф. 321, оп. 1, а. е. 3120, л. 18], позволява на българската държава да отпуска за един петдесетгодишен период средства за неговото поддържане и съществуване.

На 14 декември 1933 г. Екзархийското наместничество в поверително писмо № 529 до Министерството на външните работи и изповеданията (МВРИ) излага подробно официалния статут, актуалното състояние, належащите проблеми и перспективите пред българските училища в Цариград. В документа се отбелязва, че през споменатата учебна година в трите училища се записали 249 ученици, което представлява средното число, около което се движи броят на учениците през последните години. Отчетена е съществуващата постоянна тенденция към намаляване на възпитаниците, особено ако се приложи законът, с който се забранява на чуждите поданици да упражняват повечето от дребните професии и занаяти. Турското правителство обаче прави отсрочки, поради което вероятно ограничителният закон няма да влезе в сила и *„колониата няма да бъде никак засегната“*, понеже всички от съставляващите я български семейства живеят в Цариград от много отдавна.

В преобладаващата си част българите са местни жители, бивши турски поданици, които придобиват българско гражданство през време на Първата световна война. Пресмята се, че в течение на още 30–35 години ще има ученици за училищата в Пера и Вланга, а след това, родените от тях деца, съгласно влезлия в сила през 1929 г. Закон за турското поданство, ще се третираат като турскоподанни, което означава, че няма да могат да постъпят в българските училища. Изрично се упоменава, че *„досега не е имало никакъв опит от страна на турските власти да теглят неблагоприятни за нас последствия“*. Понататък в писмото се чертае подробна картина на състоянието и перспективите пред другите малцинствени и чужди училища в града.

През 30-те години на миналия век след православния храм „Св. Стефан“ и метоха във Фенер, българската болница „Евлоги Георгиев“, Духовната

семинария „Екзарх Йосиф I“ и седалището на Екзархийското наместничество в Шишли, гробищната църква „Св. Димитър“ във Ферикьой, вероятно поради местоположението си в самия център, а може би и заради емблематичното си присъствие, въпросното училище е онзи духовно-просветен топос, който непременно се посещава от българските педагози и учители от Царството. Нека да видим как те оценяват състоянието му.

Прогимназията (българска), започват [от] 9 ч до 3 ч сл[ед] пл[адне], поради дългите разстояния, 195 деца (д-р Катерински), нередовни заплати (4 месеца) [Мевсим, Х. 2012, с. 131], четем в Бележника на Димитър Чорбаджийски–Чудомир, който конспективно е набелязал всички факти и проблеми на училището, и трябва само да се съжاليا, че тези фрагментарни бележки на коляно не са разгърнати в Доклада му.

Имаме три първоначални училища и една прогимназия с всичко около 300 деца, училищните помещения са много нехигиенични, но вътре са сравнително добре наредени и се поддържа доста голяма чистота [Цветков, А. 1932, бр. 141], отбелязва друг учител от Царството.

„В Цариград има две първоначални училища и една прогимназия, не особено добре устроени“ [Кръстев, Й. 1933, бр. 160], пише учител от Враца. „Българската колония в Цариград, която брои около 5 хиляди души, отдала се на разни занятия, търговия и др., има първоначално училище и прогимназия с около 200 деца“ [Бонев, Б. 1934, с. 44], свидетелства трети.

Делници и празници в училището

Записванията в училището обикновено започват в началото на септември срещу заплащане на минимална такса, от която бедните (на днешен език – социалнослаби) ученици се освобождават. После се провеждат поправителни изпити и във втората половина на септември новата учебна година се открива традиционно с тържествен водосвет, подходящо напътствено слово от директора и кратко музикално-литературно утро⁴; записванията продължават до края на септември⁵.

Що се отнася до учебната програма на българчетата в самото сърце на Цариград, например във II клас се изучават: вероучение, български език, Türkçe (турски език), френски език, математика, геометрия, естествена история, история, tarih (история), sorğrafıa (география), рисуване, пеене и ръчна работа, а в III клас: вероучение, български език, Türkçe (турски език), френски език,

⁴ ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 36. Например учебната 1935/36 г. се открива на 23 септември. „Усилията ни да започнем на 15 септември се разбиха в тукашните условия“, четем в годишния рапорт [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 89].

⁵ Например в един от годишните отчети е приведена следната статистика: 90% от учениците се записват от 10 до 30 септември, 8% – от 1 до 10 октомври, 2% – след тази дата [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 36].

аритметика, геометрия, физика, химия, tarih (история), coğrafya (география), рисуване, пеене и ръчна работа. Свидетелството за завършен прогимназиален курс се издава и попълва двустранно – на турски и на български език. Както се вижда, преподава се на български (роден) и на турски (официален) език⁶, като се изучава и един чужд (френски).

Всяка учебна година непременно се отбелязват и се честват: 1 ноември – Денят на народните будители, в екзархийския дом с литературно-музикално утро и изнасяне на реч или сказка. Така на 1 ноември 1935 г. директорът д-р Димитър Катерински държи реч за борбите на българите за родна независима църква, като се спира върху по-важните драматични епизоди в тях [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 89]. След две години денят се празнува в Екзархийското наместничество с подходяща забава и сказка от директора, като се отчита, че „присъстват сравнително повече свят от колонията“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 586, л. 12].

4 декември – Денят на християнската младеж обикновено се чества в наместничеството с грижливо подготвено религиозно-литературно утро и подходяща нравоучителна беседа. Например през 1934 г. въпросният ден се празнува в екзархийския салон с литературно-религиозно утро и сказка [ЦДА, ф. 346К, оп. 2, а. е. 52, л. 36]. През следващата година на празника подходяща проповед изнася свещеник Йоаким Мустрев [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 90], а през 1936 г. след причещение учениците изнасят литературно-религиозно утро с песни и декламации [ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а. е. 284, л. 118], докато през 1937 г. българчетата изнасят литературно-религиозна забава с песни, декламации и диалози с християнско съдържание [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 586, л. 12–13].

В деня преди празника на св. св. Кирил и Методий, в последните часове, преди украсяването на училищните стаи, се провежда малко Кирило-Методиевско утро с песни, декламации и слово от един от учителите [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 36]. Например през 1934 г. се държи беседа за значението на празника [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 280], през 1936 г. слово изнася директорът Катерински [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 90]. 24 май се чества най-тържествено в църквата „Свети Стефан“ край Златния рог, обикновено с религиозна служба преди обяд и с народно увеселение следобед. В 1935 г. в тържествата участват служители от Българското царско консулство начело с Никола Ванчев, лекарите и персоналът на болницата, духовенството начело с главиницкия епископ Климент, учителите с учениците и българската колония,

⁶ На 29 май 1935 г. турската просветна власт съобщава, че учениците от II и III клас освен по турски език ще полагат изпити по история, география и родинознание [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 38]. На 26 юни с.г. на заседание на учителския съвет се отчитат слабите резултати; констатира се, че това се дължи и на по-строгите изпити по турските предмети във II и III клас; набелязват се някои мерки за намаляване броя на учениците, останали на поправителен изпит [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 38].

която „масово се стече на народното тържество“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 36]. През следващата година се отпразнува с тържествена архиерейска служба преди обяд и с народно увеселение следобед. Слово държи директорът Катерински; в тържествата участва отново персоналът на консулството начело с царския консул д-р Сливенски, управителят и лекарите на българската болница, учители и ученици от българската колония [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 90].

Отбелязват се също така религиозните празници Коледа (с ваканция), Връбница⁷, Великден (с ваканция), Духов ден⁸, а така също официалните турски светски и религиозни празници, на които не се провеждат учебни занятия; извършват се молебени по различни поводи⁹.

До определено време обучението в „Йосиф I“ е петдневно – до 27 май 1935 г. в Република Турция петък е почивен ден, а Екзархийското наместничество не дава съгласието си за провеждане на учебни занятия в неделя, което става повод за недоволство от страна на директора. В годишния отчет от 8 юли 1934 г. (в раздела „Пречки“) той посочва, че „оформянето на учебните програми и намаляването на броя часове пречи да бъде предаден спокойно целият материал по всеки предмет, включен в програмата, и за да се навакса необходимото учебно време, от близо едно десетилетие учебните часове се увеличават от 6 на 7 в класовете“. Директорът не крие задоволството си, че от септември ще имат нормално число седмични учебни дни – 6, както е по целия свят, и само неделя ще остане ден за почивка [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 39–40].

За улесняване на възприемането и онагледяване на обучението (особено като се затопли времето) се посещават исторически музеи¹⁰, сбирки в други училища¹¹, организират се излети сред запролетената природа, разходки до

⁷ Например на 7 април 1935 г. Екзархийското наместничество съобщава, че поради ремонт на църквата „Св. Димитър“ на гробището във Ферикхой архиерейската литургия ще се отслужи в храма „Св. Стефан“, както и в екзархийския параклис „Св. Иван Рилски“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 50].

⁸ Например в 1937 г. празникът се отбелязва в Екзархийското наместничество с малко утро [ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а. е. 284, л. 119].

⁹ Например на 29 януари 1936 г. в екзархийския параклис в Шишли се отслужва благодарствен молебен по случай рождения ден на Негово Величество Царя на българите [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 126], а на 15 май 1936 г. се отслужва благодарствен молебен по случай имения ден на Негово Величество Царя на българите [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 127].

¹⁰ На 14 май 1934 г. се посещават музеите [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 275]; на 18 май 1936 г. IV отделение, I и II клас посещават музеите [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 94].

¹¹ Например на 26 май 1936 г. учениците от I клас са заведени от учителя си в Роберт колеж, за да разгледат зоологическата сбирка [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 94].

разкошната градина на Духовната семинария, а понякога и до Принцовите острови, византийските крепостни стени¹², курортното селище Ялова; макар и рядко, обикновено веднъж годишно, учениците се водят на кинопрожекции¹³, театрални представления¹⁴, провеждат се родителски срещи¹⁵ и т.н.

Учебната година завършва с изпити, т.нар. акт, който се провежда в тържествена обстановка към 15–25 юни в храма „Свети Стефан“. Актът се провежда в присъствието на екзархийския наместник, генералния консул, като през 1934 г. в него участва и пълномощният министър Антон Антонов, дошъл специално от Анкара, персоналът на българската болница „Евлоги Георгиев“, начело с д-р Петър Лазаров, родителите и учениците. В този ден се изнасят забавно-развлекателни програми, а след официалната част, в духа на времето, се отива в някаква открита градина, където продължава празненството. Актът *„се превръща в средство за събиране и сплотяване на колонията“*; през 1934 г. след акта се разглежда подредената изложба по ръчна работа и ръкоделие [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 282]. Актът на 28 юни 1936 г. е особено тържествен и масово посетен, присъства епископ Климент, персоналът на консулството начело с д-р Сливенски и госпожата му, персоналът на болницата начело с д-р Лазаров и д-р Николов и *„голям наплив на младите от българската колония“*. След акта се посещава и разглежда изложбата от ръчните работи, ръкоделие, рисуване и чертежи на учениците [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 13 и л. 96]. После директорът пише подробни годишни рапорти до екзархийския наместник, който приложено ги препраща до Царската легация и МВР (Дирекция по вероизповеданията).

Бегла представа за материално-техническата база и осигуреност на училището, за покъщнината и учебните помагала, с които то разполага, може да се добие от съвещанията на учителския съвет. Например на съвещанието от 15 ноември 1934 г. се отчита, че всички помагала са изхабени и се налага тяхното подобрене или заместване с нови; решава се ученическите такси да се употребяват за поправка или заместването им с нови помагала, като за тази цел се образува комисия в състав: Иван Симеонов, Димо Бойчев и Никола Фурнаджиев, която да изготви списъци с необходимите помагала и да докладва на

¹² Например на 28 ноември 1937 г. с I и II клас се провежда екскурзия до квартал „Бакъркьой“ и цариградските стени [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 586, л. 18].

¹³ Например на 21 март 1935 г. учениците и учителите гледат филма „Гарзан“ – *„твърде полезен за учениците за познанията им за природата: хора, фауна, флора“* [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 39].

¹⁴ Например на 6 ноември 1937 г. всички ученици се водят на театралната постановка „Лафонтен баба“, *„из живота и нравите на животните“* [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 586, л. 17].

¹⁵ Например на 14 април 1935 г. се провежда родителско-учителска среща, забава с учениците от класовете и сказка от директора Катерински [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 39].

следващото събрание [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 68]. На събранието от 28 декември с.г. се приема решение да се набавят карти по история, както и прибори, помагала и нагледни средства по естествена история, химия, физика; покъщнина – „мушама за масата в учителската стая, две бърсалки за обувки, малка и голяма, две пейки за работилницата по ръчна работа, маса за трапезарията, две кърпи за лице; да се поправи един от библиотечните шкафове; да се подвържат част от книгите в библиотеката“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 69–70].

На 13 март 1935 г. учениците от „Св. Климент“ са доведени в Пера, „за да разгледат човешки скелет, органи на тялото и въобще онова, което има за гледане в кабинета в полза на обучението по естествознание“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 39]. На 7 август 1935 г. се напомня, че пособията, които трябва да се набавят, са установени, но трябва пари [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 39], на 19 август 1935 г. Екзархийското наместничество решава да отпусне сума от 50 турски лири, „която ще бъде заплатена при представяне на необходимите оправдателни документи“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 40]. За часовете по ръчна работа е уредена работилница, училището притежава пиано¹⁶, което се ползва в занятията по пеене и от ученическият хор, както и сбирка от препарирани животни и птици. Сбирката от 20 различни птици и 3–4 екземпляра дребни животни е подарена от Йосиф Август Якиш, „препаратор на Роберт колеж и на много турски училища, а по-рано от дълги години упражнявал тази професия в България“. На 16 март 1930 г. директорът се обръща с молба към Екзархийското наместничество да се изпрати благодарствено писмо до дарителя [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 521, л. 8].

Състояние, цели на обучение и перспективи

Моментното състояние и бъдещето на Българското III-класно училище в Цариград се намират в пълна зависимост от положението на колонията в града. В годишните рапорти директорът постоянно се оплаква от „липсата на условия за широко поле за работа“, от влошаването на извънучилищната дейност („Духовният и стопански живот на колонията е стеснен: няма дружества, читалища, кооперации, гимнастически и др. дружества, летни колонии, вечерни и подобни училища и пр., и пр. Нашата колония линее и намалява. Изселванията продължават и не ще спрат. Млекарският еснаф е на изчезване. Намалява и градинарският. Абаджийският и шиваческият еснаф са на умиране. Всичко се е замислило за насъщния и накъде да поеме път. Извънучилищните мероприятия се позволяват от просветните власти при предварителното изпълнение на ред трудни формалности“), отбелязва в годишния си рапорт за учебно-възпитателната дейност за 1934/35 г. директорът Катерински [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 35]; от турските учители, обикновено студенти („Учи-

¹⁶ В момента въпросното, произведено в 1905 г. пиано, се съхранява в кабинета на Църковното настоятелство в Шишли.

телството им не е професия, нито пък ще им стане такава. Местната власт вижда това, но и тя е безсилна да се поправи положението. Не им се противопоставя със свое мнение на разпорежданията от Анкара, откъдето се назначават по протежия нередовни учители в чуждите училища“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 91], което налага постоянни размествания в учебната програма¹⁷; от необоснованите отсъствия на учителския персонал, поради това грижите да се поддържа стегнат ред „*костват непосилни усилия и нервни изтощени*“; отчита засилената централизация¹⁸, честите и строги проверки от официалните просветни власти [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 90]. За облекчение на положението директорът иска от учителите добросъвестност, а от началството – да не разрешава отпуск без сериозни мотиви [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 37].

Целта на обучението в този „*единствен институт на българската грамотност в Цариград*“ [Константинов, Г. 1939, бр. 1027] претърпява промяна и развитие в зависимост от политическата конюнктура, от състоянието и перспективите на турско-българските политически и дипломатически отношения, характера на българското правителство и т.н. Докато например през учебната 1933/34 г. целта се дефинира като възпитаване на хармонично развита личност, годна да стане полезен член на обществото [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 282], по-късно, в началото на учебната 1937/38 г., Дирекцията по изповеданията при МВР изпраща до българските училища в чужбина Окръжно № 3105-12-V [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 586, л. 22], в което се признава, че работата на учителя в чуждите страни е много по-сложна от тази на колегата му в Царството, тъй като той трябва да полага повече усилия, „*за да събуди, разпали и поддържа висок националния дух на своите възпитаници; за да поддържа любов към България и да изгражда здраво национално чувство*“. Според годишния рапорт за учебно-възпитателната дейност от директора въпросното окръжно дава значителен тласък на училищната и обществената дейност на учителите и засилва тяхното чувство за отговорност [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 586, л. 30], като се превръща „*в мярка срещу турцизирането на обучението*“.

Информация за семейното и социалното положение на учениците, както и на условията за педагогическа работа с тях, се черпи от годишните рапорти на директора, които точно през разглеждания период, макар и с еднообразно съдържание, се пишат сравнително подробно. „*Крайно бедни и крайно незадоволителни са условията на работа в цариградските училища; пречките са*

¹⁷ „*Това прави извънредно тежка задачата на българските учители да нареждат що-годе сносна седмична програма на преподаване*“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 33].

¹⁸ „*Не може да се даде в частните училища забава, утро, представление и др. под., докато изпратените материали в превод и оригинал не се одобрят от министерството в Анкара и не се получи съобщение, че се разрешава*“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 96].

неотстраними, неоправими“ , четем в годишния рапорт за учебната 1933/34 г. [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 277], като са посочени и основните причини за тази сърцераздирателна констатация: поради далечните разстояния на домовете от училището¹⁹ учениците губят по 1–2 часа²⁰; неправилният говор²¹; липсата на елементарни условия за работа (често цялото семейство живее само в една стая) и на родителски контрол²²; родителската небрежност и нехайство²³; честите отсъствия, които се дължат предимно на това, че децата са държани да помагат в работата [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 36].

Тези отрудени, загрижени единствено за насъщния *добри българи*, от които 80% са от Гръцка, а останалите от Сръбска Македония и България [Българо-турската дипломация. Документи..., с. 704], често стават „заложенници на голямата политика“, на не толкова добронамерени планове и кроежи, попадат в различни секретни рапорти, донесения и доклади. Според едно донесение от средата на 20-те г. на миналия век, общият им брой в града „надминава 3 000 души, като се изключат 5-6 души търговци, по-заможни лица, останалите са градинари, млекари и хлебари, повечето работници“. Отбелязва се, че почти всичките са македонци – някои с български, а други – с турски паспорти [Българо-турската дипломация. Документи..., с. 703].

„Сънародници, отдавна изселени тук македонци. Те се отнасят с голяма почит към учителите, които учат децата им. Палят традициите си, еднакви с нашите. Ходят на църква всяка неделя“ [Фурнаджиева, Н. 1976, с. 605], така носталгично ще ги характеризира след дълги години Надежда Фурнаджиева съпругата на учителя Никола Фурнаджиев, а и точно такива, непроменени и сякаш консервирани и капсулирани, ще ги намери по време на посещението си в града през 1970 г.

Както се вижда, училището е пряко обвързано със състоянието на българската колония в града, чиито деца обучава. Въпреки че литературният критик

¹⁹ Така например на 23 февруари 1936 г. Катерински докладва, че поради снежната буря учениците масово отсъстват, от 130 деца са дошли само 26 и занятията се отменят [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 9].

²⁰ Родителите изпращат децата си „през морета с параходи, с железници и трамваи, да изгубят по 2–4 часа на ден в българското училище, предпочитайки своя роден език“, пише в доклада си учителката Кира Александрова [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 586, л. 28–29].

²¹ „Вън от училището на нашите деца липсва среда, дето да слушат чист книжовен език. На улицата слушат чужди езици, в дома – местен диалект“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 278].

²² „Българските семейства, отрудени и заети с прехраната, не намират време да се занимават в децата си. Децата в такива семейства нямат условия въкъци да подготвят добре уроците и домашните си“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 283].

²³ „Доста родители често откъсват децата си от тяхната ученическа работа, за да им помагат в зеленчуковите градини или в разнасянето на мляко по махалите“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 38].

и историк Георги Константинов, посетил през пролетта на 1939 г. с Трифон Кунев и Ангел Каралийчев Цариград и отразил впечатления си в три броя на всекидневника „Днес“, предмет на друго мое изследване, показва положението в розово²⁴, факт е, че „колониата постепенно намалява и икономически упада“, нагледна илюстрация на което представлява движението на учениците по години.

Така в учебната 1933/34 г. в четирите отделения и в трите класа на училището се записват 168 ученици. През следващата броят им спада на 157 (90 момчета и 67 момичета) [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 30]. В отделенията и в класовете обикновено има по около 20 деца, почти поравно момичета и момчета. През 1937/38 г. се записват 75 ученици в четирите отделения и 57 – в трите класа, всичко – 132 (с 22 по-малко от предходната година).

Социалнослабите ученици се снабдяват от училището безплатно с учебници; местното благотворително дружество „Радост“²⁵ предоставя безплатна трапезария за топла обедна храна на около 40–45 деца, а за Коледа – дрешки (палто и панталони) и обувки [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65, л. 96]. Доста ученици идват сутрин на училище, без да са закусили [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 282]. Дисциплината в училището е на висота, няма сериозни сблъсквания и спречквания, въпреки че някои ученици са доста възрастни²⁶.

Прогнозата в поверителното писмо от края на 1933 г. математически се оказва повече от точна – от един справочник за частните училища в Турция от 1964 г. се разбира, че в Българското училище се обучават 12 деца (7 момичета и 5 момчета) [Özel Okullar Rehberi..., s. 132], а от учебната 1972/73 г. в него остават само 2, което довежда до закриването му²⁷. Напуснатата, нестопанисвана училищна сграда, след като се използва за различни цели, в края на

²⁴ „И днес българската колония в Цариград има здраво самочувствие и добра работа. Те са повечето македонци: хлебари, млекари, гостилничари, емигранти и др. И днес твърдят, че Стамбул е техен, защото те го хранят“, пише той в „На гости в Истанбул“, бр. 1010, 10 юни 1939.

²⁵ Българското женско благотворително дружество „Радост“ е основано през 1909 г. за подпомагане на бедните ученици в българските училища в османската столица с храни, дрехи и др. Средствата се набавят от членски внос, помощи, лотарии, литературно-музикални забави, вечеринки и др. Дружеството, чийто патронен празник е Връбница, нееднократно прекратява и възстановява дейността си [ЦДА, ф. 1087К, оп. 1, а. е. 60].

²⁶ „В действителност няма такава близка връзка между определението примерно поведение и образцовия училищен ред. Вярно е, че сериозни и опасни прояви на престъпност нямат“, признава в отчета си директорът [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 39].

²⁷ Според Георги Костандов училището остава без ученици от учебната 1971/72 г. [Kostandov, G. 2011, с. 100], а Христо Копано смята, че последният випуск е от учебната 1968/69 г.

лятото на 1993 г. е съборена и поради липса на доказан собственик понастоящем теренът му се използва като общински паркинг²⁸.

Учителите и училищният директор

Както се отбелязва вече, през разглеждания период българските училища в Цариград са чуждоподанни, което означава, че в тях могат да служат еднакво и българскоподанни, и турскоподанни учители.

От констатацията на Надежда Фурнаджиева, че тук *„учителят не е само учител, от него се изисква да бъде пример на родолюбие; задължен е да ходи на църква всяка неделя и на всички големи религиозни празници“* [Фурнаджиева, Н. 1976, с. 605], се заключава, че той е призван да изпълнява не само педагогическа и преподавателска дейност, но и да се нагърби с културно-обществена мисия. Неслучайно в доклада си от юли 1927 г. Катерински заявява, че *„учителят е и общественик, и будител, и страж на народните маси“*; следователно той трябва да служи като еталон за поведение във всяко отношение²⁹; големи са очакванията от него за достойно представяне на родината си в чуждата страна и среда.

Учителският колектив се състои от две учителки и петима учители българи, които са щатни и преподават важните, т.нар. първа категория уроци, а три учителки и шестима учители турци преподават на турски език учебните предмети турски език, история, география и родинознание. Педагозите в „Йосиф I“ обикновено притежават достатъчно високо образование за позицията, която заемат, завършено предимно в средните педагогически и висши училища в Тракия и Македония (или в София). Прави впечатление, че се предпочитат *„лица в трудоспособна възраст, с натрупан професионален и житейски опит“* [Стоянова, В. 2010, с. 204], докато повечето от турските колеги са студенти, които нямат намерение да станат педагози. Директорът свежда на няколко пъти този факт до знанието на съответните просветни власти в Анкара с молба в интерес на успеха по турските предмети да се назначават редовни учители, които *„друга работа и длъжност да не заемат“*, но въпреки обещанието въпросът остава без разрешение [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 33].

Назначаването на учителите – *„отбрани люде, които живеят с децата в похвална интимност“* [Константинов, Г. 1939, бр. 1027] – се санкционира

²⁸ Този въпрос намира ново разрешение след посещенията на високо равнище, разменени между турски и български държавници през 1998 и 1999 г., като турското правителство отпуска терен, равностоен по площ на този на училището, в близост до бившата българска болница [Петрова, Д. 2000, с. 106].

²⁹ На 22 май 1934 г. митрополит Борис пише до директора, че *„някои учители се движат из града, а вероятно се явяват и на занятие в училището, с облекло, което не подхожда за един учител на служба в странство; приканваме Ви да припомните да се съобразяват с общоприетото понятие за приличие, ако желаят да не бъдат под бележка“* [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 346].

от Дирекцията на изповеданията при МВРИ в София, като издръжката им разчита на средства от българския държавен бюджет [Стоянова, В. 2010, с. 203], а изплащането на заплатите на персонала става чрез Царското консулство в Цариград и Екзархийското наместничество. Най-парливиият въпрос, който поставя в крайно затруднение и угнетява българските учители в чуждата страна, остава нередовното изплащане на месечните заплати³⁰, като в началото на април 1935 г. той достига своя апогей. Нека да приведа Заповед № 60 на Екзархийското наместничество:

„Вчера, 4 април, имахме печалния случай да констатираме, че ограничените размери на авансите, които се отпускат на персонала по екзархийското ведомство в Цариград срещу неполучени от надлежното място заплати, дава повод за разпри с длъжностните лица при Екзархията, които вчера, в наше присъствие, се разразиха в една форма, която ние намираме несъвместима с реда и дисциплината в една канцелария и престижа на учреждението, както и със служебното положение на взелите участие в тия разпри длъжностни лица“.

Следват пространни обяснения за закъснението на заплатите, а епископ Климент предупреждава, че ще се държи строга сметка от виновните за разпрата в канцеларията лица [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 73]. Това заставя екзархийския наместник на 5 април да напише поверително до министъра на МВРИ, че заплатите на персонала се изплащат с 3–4 месеца закъснение³¹, а на 12 април получава отговор за причините на финансовите затруднения [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 75].

Този факт е отразен и в писмата на учителя Никола Фурнаджиев до родителите му, в които постоянно се оплаква от битовия дискомфорт, породен от нередовно получаваните заплати. На 21 април той подчертава, че се бори с парични задължения, които се натрупали много напоследък: *„не се изплащат редовно заплатите и това ми създава страшни затруднения“* [Фурнаджиев, Н. 1983, с. 445]. Екзархийската каса му е авансирала едва 10%, поради което всички разноски посреща с частни заеми: *„Заборчлях до уши и няма вече откъде да вземам. Днес взех дърва на кредит, но и кредитът вече е компрометиран, понеже не можем да устоим на задълженията си“.*

³⁰ Например на 27 март 1934 г. Екзархийското наместничество умолява Царската легация да изпрати до МВРИ шифрована телеграма: *„Персоналът бедства. Молим изпратете за празниците декемврийската заплата“* [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556, л. 82].

³¹ Положението предизвиква недоволството на учителите, чийто изразител става директорът Катерински. Придружен от някои свои колеги, в екзархийската канцелария *„в една много непристойна форма той отправя оскърбления против присъстващи и неприсъстващи държавни служители“* [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 74].

Къртим с аванси и борчове, пише той в друго писмо от 21 ноември 1935 г., след като поради липса на чужда валута в БНБ заплати не са получили вече пет месеца³².

Прави впечатление, че учителският персонал произхожда от различни краища на България и Македония. Например в учебната 1933/34 г. учителският състав в „Йосиф I“ е следният: Никола Фурнаджиев (преподава български език в класовете и история на I и II клас), Иван Симеонов (преподава геометрия, естествена история, рисуване и ръчна работа, география и гимнастика в класовете)³³, Кира Александрова (преподава ръкоделие и вероучение в отделенията и класовете)³⁴, Димо Бойчев (преподава четене, пеене и богослужение в отделенията и класовете; води църковния хор и ученическата китка)³⁵, Ана Каблешкова (преподава пеене, френски език и ръкоделие)³⁶, Кирил Захариев (преподава в отделенията и география в класовете)³⁷, Поликсена Мартинова (преподава гимнастика и ръчна работа)³⁸, Христо Стратев³⁹ (като от декември

³² „Положението е отчаяно; има учители, които просто гладуват, от нигде нямат кредит, даже фурнаджиите престанаха да им дават на кредит хляб; има служещи и учители, които ядат сух хляб и лягат и стават без всякакво отопление. Мизерията е много голяма, перото не се подава да я опише“, пише например на 10 декември 1934 г. Българската митрополия в Одрин до Екзархийското наместничество [ЦДА, ф. 321К, оп. 3, а. е. 435, л. 24].

³³ Роден в с. Миндя, Еленско, на 34 г., женен; завършил Учителски институт в Русе; с 11-годишен общ педагогически стаж, от който 2 години в това училище [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 812].

³⁴ Родена в Щип, на 37 г., омъжена; завършила гимназия в Солун; с 15-годишен общ педагогически стаж, от който 11 в това училище; сестра на известния революционер Тодор Александров [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 682].

³⁵ Роден в с. Ичера, Котелско, женен, с две деца; завършил Педагогическо училище в Казанлък; с 36-годишен общ педагогически стаж, от който 11 в това училище [ЦДА, ф. 246к, оп. 3, а. е. 691]. Междувпрочем Димо Бойчев сътрудничи с дописки в различни български вестници. Например във в. *Знаме*, орган на Демократическата партия, срещаме дописките „Българската колония в Цариград“ (бр. 97 от 3 май 1932), „Българите в Цариград“ (бр. 120 от 1 юни 1932) и др.

³⁶ Родена в Шумен, на 33 г., неомъжена; завършила гимназия в София; от 1 г. в това училище [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 741].

³⁷ Роден в с. Трекляно, Самоковско, на 27 г.; завършил Педагогическото училище в Самоков; с 6-годишен общ педагогически стаж, от 1 г. в това училище [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 730].

³⁸ Родена в Ресен, на 40 г., вдовица, с две деца; завършила средно образование в Одрин; с 13-годишен общ педагогически стаж, от който 11 в това училище; преподава в отделенията.

³⁹ Роден в Русе, на 29 г., неженен; завършил средно образование в родния си град; със 7-годишен общ педагогически стаж, от 1 г. в това училище.

1935 г. на мястото на Д. Бойчев в колектива се включва Недялка Паралингова (преподава в отделенията смятане и пеене)⁴⁰ и турски учители⁴¹.

Показателни свидетелства за колегиалния и професионалния микроклимат в учителския колектив, за (не)задружността и за (не)сплотеността, въобще за взаимоотношенията между учителите и контактите им с българската колония в града представляват следните два случая:

На 21 юли 1935 г., след 37-годишна учителска дейност Димо Бойчев напуска и по този повод училищната власт, Екзархийското наместничество, колежите, българската колония и учениците устройват прощален концерт, изнесен от бивши и настоящи възпитаници. Проявата е посетена масово от родители и граждани, присъства епископ Климент, придружен от дякон М. Цветков. Почитта към учителя се изразява и в поднесените подаръци – паричен дар от 30 турски лири от Екзархийското наместничество; килим от колонията; скромна писалка от учителите и две малки вази от учениците. Поднасят се и „*два художествено изработени адреса*“ от председателя на дружество „Подкрепа“ художника Пандо Сеферов⁴². Концертът завършва при „*мила обстановка и сърдечна раздяла*“ [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 34].

На 20 декември следващата година до министъра на просвещението в София се изпраща анонимно писмо, в което се изразява възмущението на българската колония от неприличната постъпка на учителката Недялка Паралингова. На 8 ноември, след като „*изпянила със студенти българи от зъболекарския факултет и българин, търговец на кюмюр от Бургас*“, след полунощ учителката излязла на разходка с такси със сина на последния, но колата паднала в една пропаст в местността „Киреч бурну“ край Босфора; всички се контузили тежко и помолили дошлата полиция за бърза медицинска помощ. В анонимката се твърди, че сутринта турските, френските, гръцките и арменските вестници в града разгласили случката⁴³.

Според писмото консулт д-р Сливенски, директорът Катерински, епископ Климент и секретарят на Екзархийското наместничество знаели за произшествието. Колонията няколко пъти се оплакала пред тях от споменатата учителка и поискала уволнението ѝ със закана, че „*иначе насила ще я накараме да напусне*“. От името на българската колония министърът най-учтиво е помолен да уволни веднага провинилата се учителка, а пък „*пияницата Кат*

⁴⁰ Родена в София, без педагогически стаж [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 793].

⁴¹ През учебната 1934/35 г. те са: Адиле Мадран, Фериха Тунджа, Рагъб Тьоре, Джебед бей, Салим Сирет, Муаззес ханъм, Шади бей, Ибрахим Елмалъ, Решад Кайнар, Дюрдане Алкая, Хамди Али, Белкъс Кипер, Осман Думан, Кемал Толун, които преподават от 4 до 12 часа седмично [ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 52, л. 44].

⁴² Пандо [Пантелей] Сеферов (1891–1977) – български художник и иконописец; роден в с. Блатица, Костурско; през 20-те г. на миналия век се установява в Цариград [Иванова, Б. 2009, с. 219–220].

⁴³ В интерес на истината в щателно проверените турски вестници не попаднах на такава новина.

рински и комунистът учител Никола Фурнаджиев да бъдат отстранени завинаги от служба като вредни елементи за българския народ“.

„Огън да гори такива учителки – ние сме млекари, фурнаджии и градинари и сме българи, затова не можем да търпим такива хора“ – гласи повелително-ултимативният тон на анонимката, според която Паралингова, Катерински и Фурнаджиев вместо да помагат на скромната колония, я делели и заплашвали. Дори Фурнаджиев, „комунист, добре познат в самата София“, заплашвал родителите, че децата им ще бъдат изключени от училище, ако пишели за станалото в министерството [ЩДА, ф. 166к, оп. 1, а. е. 270, л. 250–252].

На запитването на д-р Сарафов за достоверността на изнесените факти [ЩДА, ф. 166к, оп. 1, а. е. 270, л. 248], на 29 януари 1937 г. царският консул отговаря, че писмото е написано от Я. Димитров по внушение на жена му, учителката Кира Александрова. Случката с г-ца Паралингова била предадена „крайно злонамерено“, тъй като отношенията ѝ с Александрова не били добри; това представлявал „опит за злепоставяне“. А за твърдението, че „учителят Фурнаджиев е бил комунист, последният през неколкогодишното си учителстване в Цариград, не се е проявил с нищо, което би го уличило или издало като такъв“ [ЩДА, ф. 166к, оп. 1, а. е. 270, л. 249], заключава категорично консултът.

Директорът д-р Димитър Катерински, години по-късно е окачествен от Надежда Фурнаджиева като „прогресивен българин“, „комунист по убеждения“, който заедно с мъжа ѝ следял редовно съветската преса и коментирал събитията в Съветския съюз [Фурнаджиева, Н. 1976, с. 606]. Нека да се запознаем по-отблизо с тази колкото колоритна, толкова и загадъчна личност.

Роден в Свиленград (1879), той следва в Одринската мъжка гимназия (1894–1897), след което работи като учител в родния си град и бива привлечен в тракийското революционно движение – избран е за председател на Околийският комитет на ВМРО, участва на конгреса в Петрова нива (1903), единственият, който смята, че решението за въстание е прибрано. Впоследствие емигрира в България и следва философия и педагогика в Софийския университет (1903–1907). След Младотурската революция (1908) се завръща в Османската империя, свързва се с Яне Сандански, подкрепя революцията; издава в Одрин брошурата „За неверието между турци и българи“ (1908), в която развива идеята за обща борба и дружба между двата народа; пише пламенни позиви и статии във в. „Одрински глас“ за дружба между българи и турци. Училищен инспектор в Струмишката епархия (1909–1910), временен редактор на екзархийския в. „Вести“ в Цариград (1910), учител в Духовната семинария (1910–1911), в Одринската българска мъжка гимназия (1911–1913); арестуван и заточен в Измит (1913). Член (1914–1918) и председател (1918) на Окръжната постоянна комисия в Гюмюрджина, областен инспектор на българските училища в Междусъюзническа Тракия със седалище Гюмюрджина (1920); окръжен училищен инспектор на Пашмаклийски окръг (1920–1923). От 15 септември 1923 г. е директор на Българското III–класно училище в Цариград, в което „продължава

да развива своите прогресивни разбирания между учителските среди и стои на здрави патриотични позиции“.

Пенсионира се през 1939 г. от директорския пост, той се завръща и се установява в София. След 9 септември е припознат като „възторжен привърженик на народната власт“, участва активно в научно-изследователската дейност на Тракийския научен институт. През 1960 г., във връзка с 80-ата си годишнина е награден с орден „Кирил и Методий“, I степен, „за дългогодишна революционна и просветна дейност“. Баща е на известния волейболист и треньор на националния тим Людмил Катерински. Умира в София (1972) [ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 746 – служебно досие на Димитър Катерински; ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 439, л. 1–7]. Съпругата му Виктория е сестра на литературния критик Йордан Бадев [Българо-турската дипломация. Документи..., с. 670].

Бидейки деен участник на младини в македонско-тракийското движение, вече като училищен директор в Цариград, Катерински често попада в кореспонденцията и докладите на деятели на ВМРО: „като монолог е, не е общителен, бои се само за себе си“ [Българо-турската дипломация. Документи..., с. 670], гласи една характеристика за него, а на друго място е припознат като представител на ВМРО София [Българо-турската дипломация. Документи..., с. 703].

ПРИЛОЖЕНИЕ I

Предната и част от дясната странична фасада на сградата на Българското III-класно училище „Йосиф I“ на ул. „Başaga Çeşmesi“ № 5, в Пера (Бейоглу). Виждат се двата нормални етажa, в които се помещават 12-те класни стаи (за четири отделения и три класа) и учителската стая; под тях е разположен първият, т.нар. *сервизен* етаж с ученичката (и учителската) трапезария, (вероятно) работилницата за часовете по ръчна работа и помещението, където децата закачат дрехите си; на този етаж се влиза от улицата, а най-горе е полуетажът с таванските стаи, които се наемат от учителите и от пансионерите. Правят впечатление високите, островърхи комини, което е предохранителна мярка срещу силния местен вятър лодос през есенно-зимния период. Тъй като сградата се намира на по-висока точка в сравнение с околните, от таванския етаж се открива панорама към устието на Босфора в Мраморно море. Главният вход с леко издадената част е откъм тесния и продълговат двор. Фотографията е от 80-те г. на миналия век, когато сградата вече не се използва като училище. (Изказвам благодарност на приятеля Христо Копано за предоставената фотография.)

Учителският колектив в тесния и продълговат двор на училището. Вляво се виждат два прозореца от първия, т.нар. *сервизен* етаж на сградата с ученичката трапезария, вдясно – високата стена, която огражда двора, а на заден план се забелязва друго здание. На фотографията от ляво на дясно са щатните учители в четирите отделения и трите класа: Кирил Захариев, Ана Каблешкова, директорът д-р Димитър Катерински, Недялка Паралингова, Иван Симеонов,

Кира Александрова (сестра на революционера Тодор Александров) и Никола Фурнаджиев; зад фотографията е отбелязана годината 1933, но имайки предвид, че учителката Недялка Паралингова встъпва в длъжност през декември 1935 г., допускам, че снимката е от 1936 година. [ТД ДА – Пазарджик, ф. 1036, оп. 2, а. е. 96, л. 1].

Учители в учителската стая. Седналите на отгрупаната с различни книжа маса с лъскава покривка са: Кирил Захариев (навел се и пише в една тетрадка), Кира Александрова (държи черна писалка в ръката си) и Никола Фурнаджиев (облегнал се върху масата с десен лакът, с димяща цигара между пръстите); прав в средата, в лек десен профил позира директорът Катерински с цигара в уста и свита в юмрук лява ръка на масата; вдясно от него е Недялка Паралингова, а вляво – (вероятно) някоя от местните учителки. Окаченият вляво от двукрилата врата на учителската стая на стената часовник, който в момента се намира в кабинета на Църковното настоятелство в Шишли и продължава безотказно да отмерва времето, показва 14.15 часа; под него се вижда стенна закачалка, на която са окачени две бомбета; зад фотографията е отбелязана годината 1933, но допускам, че снимката е от 1936 година [ТД ДА – Пазарджик, ф. 1036, оп. 2, а. е. 96, л. 3].

Beyoğlu Bulgar ilköğretimi
İSTANBUL

Son sınıf mahsus
ŞEHADETNAME
N 115

Bulgar milletinden ve Türk tebaasından olup 15. ağustos 1921 tarihinde İstanbulda tevellüt eden **Atanasova Rusinka Kuzova** 1934/1935 ders senesi **gedikeli (çevre)** hali hareket göstermiş ve imtihan ile **pek iyi (5/5)** derecede VII sınıf ikmal etmiştir.

İstanbul 30. haziran. 1935

İmtihan komisyonu:
Müdür: **D. Kat**
Aza: **Y. Furнаджиев**
Ив. Симеонов

Българско-основно училище
Стамбул—Бейоğlu

СВИДЕТЕЛСТВО
За завършен прогимназиален курс.

№ 85
Атанасова Русинка Кужова
родена на 15. август 1921 г. в Сивовулъ, на територията Българска, педагогическа школа, с серия № 10 клас през учебната 1934/1935 г. в неината, като редовна ученица, през **юни 1935 г.** с **добра оценка** с **средна оценка** **добра (5/5)**.

Стамбул, 30. юни, 1935 г.

Комитет комисия:
Директор: **Д. Катерински**
Членове: **Ив. Фурнаджиев**
Ив. Симеонов

1934 - 1935 ders yılı **VII** sınıf — şube tablosinden

Dersler	Notlar			Teffi nota (Yasul)		Mühazaralar
	Dersin başında	İmtihan sonunda	Kesim	İhtilaf	Yayıp	
Arifmetik	6	6	6	6	6	Orta
Geometri	5	5	5	5	5	Orta
Algebra	5	5	5	5	5	Orta
Trigonometri	5	5	5	5	5	Orta
Matematik	5	5	5	5	5	Orta
İngilizce	5	5	5	5	5	Orta
Tarih	5	5	5	5	5	Orta
Coğrafya	5	5	5	5	5	Orta
Okuma	5	5	5	5	5	Orta
Yazma	5	5	5	5	5	Orta
İhtilaf	5	5	5	5	5	Orta
Yayıp	5	5	5	5	5	Orta

Yazma: **Тригонометрия** **Геометрия** **Арифметика**

№ 85 numaralı **Атанасова Русинка** ait kartosid.

Talebinin sınıfı	Talebinin ders senesi içinde aldığı cezalar ile devamsı			Mühazaralar
	Talebinin sınıfı	Devamsızlık	Notlar	
1934/35	6	12		
1935/36	1	1		

Yazma: **Арифметика** **Геометрия**

Talebinin sınıfı: **VI** sınıfı

Talebinin aldığı terfi: **Orta**

Yazma: **Ив. Фурнаджиев** **Д. Катерински**

Свидетелство за завършен прогимназиален курс (трети клас по тогавашната или седми клас по сегашната система) през учебната 1934/35 г. на Русинка Кузова Атанасова (родена на 21 август 1921 година), показала примерно поведение, общ успех много добър. То е попълнено със синьо мастило от Никола Фурнаджиев на турски и български език на 30 юни 1935 г.; личат подписите (с червено мастило) на директора Катерински и учителите Н. Фурнаджиев и Ив. Симеонов, които съставят изпитната комисия. Прави впечатление, че тримата

се подписват под турската част на свидетелството с латински букви; точно в средата, в долната част са залепени две гербови марки от по 25 и 1 грош, върху които е сложен кръглият печат на училището – в центъра на кръга е отбелязана 1897 (годината на откриването му), в първия кръг – Българско основно училище, а във външния – *Beuoğlu Bulgar Mektebi, İstanbul*. От свидетелството може да се проследят изучаваните учебни предмети, някои от които са на турски език; срещу учебния предмет има три графи за оценки – съответно за първото и второто тримесечие (срок) и графа за аналитична оценка. Ученичката Русинка е първородната дъщеря на прислужника в училището Кузо (Козма) Копанов. (Издавам сърдечна благодарност на Христо Копано за предоставеното свидетелство на леля му, починала през 2001 г.).

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Архивни източници/извори

- ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 439
- ЦДА, ф. 166к, оп. 1, а. е. 270
- ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а. е. 284
- ЦДА, ф. 246, оп. 2, а. е. 52
- ЦДА, ф. 246К, оп. 2, а. е. 65
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 521
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 556
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 586
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 682
- ЦДА, ф. 246к, оп. 3, а. е. 691
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 730
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 741
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 746
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 793
- ЦДА, ф. 246К, оп. 3, а. е. 812
- ЦДА, ф. 321, оп. 1, а. е. 3120
- ЦДА, ф. 321К, оп. 3, а. е. 435
- ЦДА, ф. 346К, оп. 2, а. е. 52
- ЦДА, ф. 543К, оп. 1, а. е. 58
- ЦДА, ф. 1087К, оп. 1, а. е. 60

Българо-турската дипломация. Документи... – Официалната и тайната българо-турска дипломация (1903–1925). Документален сборник. Архивите говорят. Държавна агенция „Архиви“. София, 2009. [Ofitsialnata i taynata bulgaro-turska diplomatsia (1903–1925). Dokumentaleni sbornik. Arhivite govoryat. Darzhavna agentsia „Arhivi“. Sofia, 2009.]

Публикации

Бонев, Б. 1934 – Боне Бонев. В страната на Кемал паша. Кюстендил. [Bonev. V stranata na Kemal pasha. Kyustendil.]

Бръзицов, Х. 1932 – Христо Бръзицов. Писма от Цариград. – Литературен глас, бр. 181, 1932. [Hristo Brazitsov. Pisma ot Tsarigrad. – Literaturen glas, br. 181, 1932.]

Бръзицов, Х. 1965 – Христо Бръзицов. Някога в Цариград. София. [Hristo Brazitsov. Nyakoga v Tsarigrad. Sofia.]

Бръзицов, Х. 1971 – Христо Бръзицов. Спомени на едно момче. София. [Hristo Brazitsov. Spomeni na edno momche. Sofia.]

Галчев, И. 2008 – Илия Галчев. Българската просвета в Източна Тракия и Цариград след 1913 година. София, 2008. [Iliya Galchev. Balgarskata prosveta v Iztochna Trakiya i Tsarigrad sled 1913 godina. Sofia, 2008.]

Иванова, Б. 2009 – Благовеста Иванова. Българските художници в Цариград през втората половина на XIX до 20-те години на XX век. – В: Общите граници на разбирателството. България и Турция партньори в XXI век. София, 2009. [Blagovesta Ivanova. Balgarskite hudozhnitsi v Tsarigrad prez vtorata polovina na XIX do 20-te godini na XX vek. – V: Obshtite granitsi na razbiratelstvoto. Bulgaria i Turtsia partnyori v XXI vek. Sofia, 2009.]

Константинов, Г. 1939 – Георги Константинов. Цариград и нашата културна история. – Днес, бр. 1027, София, 1 юли 1939. [Georgi Konstantinov. Tsarigrad i nashata kulturna istoria. – Dnes, br. 1027, Sofia, 1 yuli 1939.]

Кръстев, Й. 1933 – Йордан Кръстев. От Цариград до Ангора. – Искърски фар, бр. 160, гара Мездра, 1933. [Yordan Krastev. Ot Tsarigrad do Angora. – Iskarski far, br. 160, gara Mezdra, 1933.]

Мевсим, Х. 2012 – Хюсеин Мевсим. Пътуването на Чудомир в Турция (1932). Пловдив. [Huusein Mevsim. Patuvaneto na Chudomir v Turtsiya (1932). Plovdiv.]

Михайлова–Мръвкарова, М. 2017 – Мария Михайлова–Мръвкарова. Българските училища в Цариград – между историята и спомените. – Чуждоезиково обучение, 2, 2017. [Mariya Mihaylova–Mravkarova. Balgarskite uchilishta v Tsarigrad – mezhdu istoriyata i spomenite. – Chuzhdoezikovo obuchenie, 2, 2017.]

Петрова, Д. 2000 – Дарина Петрова. Цариградските българи. София. [Darina Petrova. Tsarigradskite balgari. Sofia.]

Стоянова, В. 2010 – Ваня Стоянова. Духовният елит на българската общност в Турция между двете световни войни. – В: Political, Social, Economic and Cultural Elites in the Central- and East-European States in Modernity and Post-Modernity. Sofia–Budapest, 2010. [Vanya Stoyanova. Duhovniyat elit na balgarskata obshtnost v Turtsia mezhdu dвете svetovni voyni.]

Фурнаджиев, Н. 1983 – Никола Фурнаджиев. Събрани съчинения в два тома. Том 2. София. [Nikola Furnadzhiev. Sabrani sachinenia v dva toma. Tom 2. Sofia.]

Фурнаджиева, Н. 1976 – Надежда Фурнаджиева. Асен Разцветников, Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев: В спомените на съвременниците си. София, 1976. [Nadezhda Furnadzhieva. Asen Raztsvetnikov, Angel Karaliychev i Nikola Furnadzhiev: V spomenite na savremennitsite si. Sofia, 1976.]

Цветков, А. 1932 – Андрей Цветков. Нова Турция, пътни бележки и впечатления. – Искърски фар, бр. 141, гара Мездра, 1932. [Andrey Tsvetkov. Nova Turtsia, patni belezhki i vpechatlenia. – Iskarski far, br. 141, gara Mezdra, 1932.]

İstanbul Ansiklopedisi, 2 – Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. Cilt 2. İstanbul, 1994.

Kostandov, G. 2011 – Georgi Kostandov. İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul. İstanbul, 2011.

Özel Okullar Rehberi... – Özel Okullar Rehberi. Ankara, 1964.

Tuğlacı, P. 1984 – Pars Tuğlacı. Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri, İstanbul, 1984.

Съкращения

ЦДА – Централен държавен архив. [Tsentralen darzhaven arhiv.]